

I krig med laserstyrede bomber, elektriskabler og svensknøgler

- Danmark og krigen om Kosovo i 1999

For tolv år siden gik Danmark og NATO i krig med Jugoslavien om hvem der skulle kontrollere Kosovo. Denne artikel analyserer den danske krigsindsats og ser på hvad krigen fik af konsekvenser senere hen.

Af ph.d.-studerende og cand.mag. i historie Robert Petersen
Upubliceret

Indledning

I 1999 gik NATO i krig med Jugoslavien for at stoppe den etniske terror mod albanere i Kosovo. Efter 78 dage med stadig mere intensive luftangreb kastede regeringen i Beograd håndklædet i ringen og afstod kontrollen med provinsen til FN og NATO, som efterfølgende sendte cirka 50.000 NATO-soldater ind for at skabe ro i provinsen. Danmark deltog i både luftkrigen og sendte senere knap 900 soldater ind i provinsen for at være med til at skabe ro. Danmark var trods det en juniorpartner i konflikten, som var domineret af store aktører som bl.a. USA og Rusland. Af samme grund fylder den danske indsats ikke ret meget i de bøger, som siden er skrevet om krigen om Kosovo. Men krigen var betydningsfuld i den forstand, at den afslørede store mangler i den måde Danmark deltog i internationale operationer og førte derfor også til militære reformer, som siden gjorde det muligt for danske soldater at blive indsat i langt mere krævende internationale opgaver. Denne artikel søger at belyse hvordan Danmark deltog i krigen om Kosovo, samt hvilke mangler indsatsen afslørede om det danske Forsvar. Artiklen søger også at sætte den danske indsats ind i en større international ramme og illustrere hvorfor Danmark deltog i en krig, som var tæt på at udvikle sig til en langt mere katastrofal krig end nogen oprindeligt havde regnet med. Materialet til denne artikel - herunder både sagsakter og interviews - kommer fra en ph.d.-afhandling ved navn *Den bedste ambassadør - demokratisk kontrol med det danske Forsvar fra 1980 til 2010*, som jeg forventer at aflevere på RUC i 2011.

En krudttønde på Balkan

Kosovo er en lille bjergrig nation (nogenlunde på størrelse med Sjælland) på Balkan, som i 2007 havde en befolkning på 1.8 mio. indbyggere, deraf 88 procent albanere.¹ Historisk var Kosovo længe tæt knyttet til Serbien: I 1389 udkæmpede den serbiske konge et afgørende slag mod osmannerne på Solsortesletten, der endte i et nederlag og banede vejen for, at osmannerne kunne overtage magten på Balkan. I serbisk historieskrivning er det en central begivenhed på linie med det danske tab af Sønderjylland og slaget fik derfor en skelsættende betydning for serbisk nationalisme senere hen. I 1974 fik Kosovo selvstyre som en provins indenfor den jugoslaviske forbundsstat, men af flere årsager skabte det voksende spændinger mellem de etniske serbere og de etniske albanere. Det var til en vis grad en religiøs konflikt, da serberne er ortodokse kristne, mens

---

¹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo>

albanerne er muslimer. Spændingerne blev også forøget af den demografiske udvikling, som betød, at albanerne efterhånden kom i flertal i Kosovo, samtidig med, at de bedst stillede serbere forlod provinsen. Økonomisk modtog Kosovo store pengesummer med det formål at udvikle provinsen, hvilket blev et problem i takt med, at Jugoslavien kom ud i en dybere og dybere økonomisk krise og de forskellige dele af Jugoslavien prøvede at holde igen på deres indtægter. I 1981 skyllede en bølge af uroligheder gennem Kosovo, da albanske nationalister krævede, at Kosovo skulle ophøjes til at være en republik indenfor den jugoslaviske forbundsstat. De jugoslaviske myndigheder slog hårdt ned på urolighederne og mindst 11 mennesker blev dræbt. Urolighederne udløste den første flygtningestrøm fra Kosovo, da over 20.000 serbere i løbet af 1981 og 1982 valgte at forlade provinsen. I løbet af de kommende år blev måske så mange som 580.000 mennesker arresteret af de jugoslaviske myndigheder. Serbiske nationalister frygtede, at albanerne en dag ville prøve at løsrive sig fra Serbien for at slutte sig sammen med Albanien i et ”Storalbanien” og det fik den serbiske præsident Slobodan Milosevic til i 1989 at suspendere Kosovos selvstyre, mens en bølge af nationalisme og fremmedhad skyllede ind over Serbien. Begivenheden var et af de kritiske vendepunkter, der førte til Jugoslaviens sammenbrud i borgerkrig i 1991, da republikkerne Slovenien, Kroatien og Bosnien erklærede sig selvstændige.² Jugoslavien overlevede i en meget reduceret udgave takket være sammenslutningen mellem Serbien og Montenegro, som blev bevaret helt frem til 2006, da også Montenegro blev selvstændig.

Mens krig rasede i Kroatien og Bosnien mellem 1991 og 1995 forblev Kosovo roligt, men det blev allerede dengang erkendt, at det ikke var en stabil situation. De serbiske myndigheder førte en apartheid-lignende politik i Kosovo, hvor albanere systematisk blev undertrykt og diskrimineret, mens serberne styrede provinsen. Indsigtsfulde analytikere forstod, at situationen var ekstrem ustabil og nemt kunne komme ud af kontrol. Situationen blev forværret da nabolandet Albanien i 1997 oplevede en alvorlig politisk krise med store folkelige uroligheder, som også resulterede i, at et stort antal militære våbendepoter blev plyndret. En del af disse våben blev smuglet ind Kosovo og den albanske opposition til serberne blev nu til en væbnet kamp organiseret af oprørsbevægelsen UCK (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës* eller Kosovos Befrielseshær). I løbet af 1998 udviklede situationen i Kosovo sig til en egentlig guerillakrig mod de serbiske myndigheder og det jugoslaviske militær slog hårdt tilbage.

I takt med, at situationen i Kosovo blev forværret begyndte NATO at tage bestik af situationen – ikke mindst belært af hvad der tidligere var sket i Bosnien. Krigen i Kroatien og Bosnien havde i 1992 medført, at FN greb ind med FN-styrken UNPROFOR (*United Nations Protection Force*), der desværre viste sig at være utilstrækkelig til opgaven. UNPROFOR fejlede mest fatalt i juli 1995, da bosniske serbere under ledelse af general Ratko Mladic erobrede den FN-beskyttede by Srebrenica, tvang FN-soldaterne ud af byen og efterfølgende myrdede cirka 8.000 primært bosniske mænd eller drenge. I januar 1996 blev UNPROFOR i Bosnien afløst af NATO-styrken IFOR (*Implementation Force*) efter at NATO i halvanden måned i sommeren 1995 havde bombet de bosniske serbere. I 1998 var NATO stadigvæk til stede i Bosnien med fredsbevarende soldater (nu organiseret i SFOR - *Stabilisation Force*) og frygten var, at mareridt fra Bosnien ville gentage sig i Kosovo hvis alliancen ikke tidligt greb ind. Det spillede formodentlig også en rolle, at i takt med, at NATO udvidede mod øst fremstod Jugoslavien mere og mere som en autoritær, anti-vestlig ø omgivet af pro-vestlige stater med nogenlunde velfungerende demokratier og markedsøkonomier. Også af den grund var der et kraftig incitament i NATO til at gøre et eller andet for at bringe den labile situation på Balkan under kontrol. Hvad der komplicerede situationen var, at Rusland og i mindre grad Kina støttede Jugoslavien og var villige til at blokere for en FN-resolution, der godkendte magtanvendelse mod serberne – ikke så meget af kærlighed til præsident Milosevic, men mere for

---

² http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_War

at blokere for USA's dominans i verden. Specielt Rusland følte sig ydmyget efter Sovjetunionens sammenbrud og udvidelsen af NATO ind i Østeuropa, og hvis NATO ville få en blodtud på Balkan ville det i mange russiske nationalisters øjne være det bedste som kunne ske. Scenen var på den måde sat til endnu en storm over Balkan.

Operation Determined Falcon

Danmarks involvering i krisen om Kosovo begyndte i det små i juni 1998, da NATO – for at lægge pres på den jugoslaviske ledelse til at finde en forhandlingsløsning – den 15. juni (samme dag som præsident Milosevic mødtes med Ruslands præsident Boris Jeltsin) gennemførte øvelsen *Determined Falcon* med deltagelse af 80 kampfly, som opererede i luftrummet over Albanien og Makedonien. Det danske Folketing havde – efter en revision af forsvarsloven i december 1993 – besluttet, at en danske F 16-eskadrille skulle kunne deltage i internationale operationer, men på grund af nogle organisatoriske problemer blev den endelige godkendelse udskudt med to år af Forsvarskommandoen. I 1996 blev Eskadrille 730 endelig udpeget som reaktionsstyrkebidrag til NATO og to danske F 16-kampfly fra den eskadrille deltog derfor i øvelsen. Det danske Flyvevåben skrev senere: ”Deltagelsen i OAF³ tog reelt sit udgangspunkt i 13 JUN 1998, hvor FLV for første gang involveres med deltagelse i Exercise Determined Falcon. Øvelsen var en signalgivning til Former Republic of Yugoslavia (FRY) om NATO's beslutsomhed, og NATO deltog med 2xF-16 som redeployerede umiddelbart efter øvelsen.”⁴

NATO ønskede med denne øvelse at sende et signal til præsident Milosevic om, at alliancen tog situationen i Kosovo alvorligt og var villig til at bruge magt for at tvinge regeringen i Beograd til en forhandlingsløsning. Som NATO's militære øverstkommanderende, general Wesley Clark, gjorde det klart i sin bog *Waging Modern War* rummede truslen om mulige NATO-luftangreb imidlertid faren for en langt større krig, for hvad hvis truslen om luftangreb ikke virkede? Eller endnu værre: hvad hvis NATO faktisk bombede og det heller ikke virkede? Ville NATO så være parat til at tage det næste skridt og gøre klar til en egentlig landkrig mod Jugoslavien? Som nævnt havde NATO tidligere i 1995 gennemført en række massive luftangreb mod bosniske serbere i Bosnien-Hercegovina for at tvinge dem til at tilslutte sig en fredsaftale, som gjorde det muligt at indsætte fredsbevarende NATO-styrker. Men Jugoslavien var en væsentlig mere formidabel modstander end de bosniske serbere havde været, Rusland og Kina ville i FN's Sikkerhedsråd modsætte sig luftangreb og i 1995 havde de bosniske serbere desuden også været presset på landjorden af en kroatisk-muslimsk offensiv. Til sammenligning var der ingen andre end NATO til at udkæmpe en eventuel landkrig om Kosovo hvis det skulle komme til det punkt. Der var desuden det problem, at en eventuel NATO-invasion af Jugoslavien ville forudsætte indsættelse af titusinder af amerikanske soldater, hvilket vakte stor modstand internt i Pentagon. Angiveligt fordi Pentagon i stedet foretrak at fokusere på truslen fra Irak og Nordkorea, mens truslen fra Jugoslavien blev anset for at være irrelevant.⁵ For at komplicere billedet yderligere blev USA's præsident Bill Clinton sidst i 1998 stillet for en rigsretssag for at have løjet under ed om en sex-affære. Den amerikanske politisk-militære beslutningsproces var kort sagt i krise i efteråret 1998 med en handlingslammet politisk ledelse og et militær i splid med sig selv.

Beslutningsforslag B 4

---

³ Operation Allied Force.

⁴ Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force. 12. november 1999.

⁵ Clark side 119-122.

Alt imens fortsatte krisen med at blive optrappet: I oktober 1998 meldte nødhjælpsorganisationer, at 300.000 albanere var på flugt i Kosovo og det jugoslaviske militær havde næsten nedkæmpet UCK. Det stod samtidig klart, FN var handlingslammet fordi Kina og Rusland ikke ville autorisere en resolution, som kunne sige god for magtanvendelse. NATO bad ikke desto mindre alliancens medlemslande om at stille kampfly til rådighed, som kunne bruges til at true Jugoslavien til en forhandlingsløsning. Danmark var et af de lande, som blev spurgt og Folketinget skulle derfor den 7 og 8. oktober 1998 diskutere beslutningsforslag B 4 om at stille fire danske F 16-kampfly – med yderligere 1-2 i reserve – til rådighed for NATO sammen med personel på 115 soldater (piloter, mekanikere osv.), der skulle deployeres til en luftbase udenfor Napoli i Italien. Herfra skulle de stå klar til at deltage i NATO-bombninger mod Jugoslavien såfremt diplomatiet slog fejl.⁶ Folketingsdebatten afspejlede den store forvirring der var om hvad Danmark var på vej ud i og herunder ikke mindst om det folkeretlige grundlag for en eventuel dansk krigsdeltagelse mod Jugoslavien. Tilhængerne af beslutningen om at sende danske fly i krig slog meget på, at Danmark havde en moralsk forpligtelse til at være med og bremse hvad mange anså for at være Milosevics folkemord. Det var beklageligt hvis Rusland og Kina i FN's Sikkerhedsråd ville blokere for en FN-resolution, men det skulle ikke være en undskyldning for ikke at gøre noget. Som Helge Adam Møller fra Det Konservative Folkeparti formulerede det:

Den konservative folketingsgruppe siger ja til dette forslag, og vi siger ja af i hvert fald tre grunde. For det første er der behov for et klart, troværdigt og militært stærkt signal om, at NATO er rede til en militær indsats, og rede her og nu. For det andet er der behov for at stoppe et begyndende folkemord. For det tredje er der behov for at demonstrere over for diktatorer som Milosevic, at vi og en række andre lande ikke stiltiende vil være vidne til, at han måned efter måned optræder lige så brutalt og lige så menneskefjendsk som før ham en Saddam Hussein, en Idi Amin, en Pol Pot og tilsvarende masse mordere har gjort.⁷

Modstanderne af beslutningsforslaget slog meget på, at beslutningsprocessen var forjaget, at en eventuel dansk krigsdeltagelse uden et FN-mandat hvilede på et usikkert (måske ligefrem ulovligt grundlag) og at en krig kunne føre til en større katastrofe. Men frem for alt savnede mange politikere svar på hvad det var som ville ske hvis NATO begyndte at bombe og flere kritiserede derfor de ”ikke-svar”, som regeringen gav på de mange spørgsmål. I bogen *Uden kompas* kommer den daværende radikale forsvarsordfører Jørgen Estrup ind på udvalgsarbejdet i Forsvarsudvalget mellem den 7. og 8. oktober, hvor især to spørgsmål spøjte: Hvordan kunne Danmark legalt gå i krig mod Jugoslavien uden mandat fra FN og på hvilken måde skulle danske fly anvendes i en krig? Som han skriver om beslutningsprocessen i Forsvarsudvalget den 7-8. oktober:

Men svarene var ikke til megen hjælp. Udenrigsministeriets embedsmænd svarede på ministerens vegne, at det folkeretlige grundlag ikke kunne oplyses på nuværende tidspunkt, men ville blive stillet til rådighed for Udenrigspolitisk Nævn, når beslutningen om flyvernes indsættelse blev aktuel. Og fra forsvarsministeren lød det uden omsvøb, at den oplysning kunne folkettinget ikke få fordi den var undergivet NATOs klassificering som hemmelig. Situationen var ikke holdbar. Det hastede med en beslutning, men grundlaget manglede. I håbet om at komme nærmere en afklaring blev de to ministre kaldt i fælles samråd. Omkring midnat samledes ministre, medlemmer og de to udvalgssekretærer – alle trætte, men tændte – i Forsvarsudvalgets faste mødelokale på anden sal. En lille time senere efter forgæves krydsforhør af de to ministre var beslutningen klar: Der kunne

⁶ Årlig Redegørelse 1998 side 37.

⁷ Folketingstidende 7. oktober 1998 side 73.

*afgives betænkning. B4 kunne vedtages med stort flertal. – Folketinget havde accepteret at tage en skelsættende udenrigspolitisk beslutning uanset, at man på afgørende punkter handlede i blinde.*⁸

Jørgen Estrup efterlyste i sin bog, at Folketinget fremover fik adgang til de samme oplysninger som regeringen havde. Øjensynlig overvejede han ikke den mulighed, at når regeringen ikke kom med bedre informationer i oktober 1998 var det måske nærmere fordi, at den selv famlede i blinde. Trods oppositionens skepsis stemte et flertal på 92 folketingspolitikere for beslutningsforslaget og 28 imod.⁹ Folketingsbeslutningen blev fortolket meget forskelligt: Modstanderne i Folketinget følte, at Danmark var i en glidebane på vej ud i en krig med en anden stat for første gang siden krigen om Slesvig i 1864. Men internt i Forsvaret var der tværtimod en følelse af, at Folketinget havde pålagt Flyvevåbnet for store restriktioner, da det fremgik af beslutningsforslaget, at enhver beslutning om at gøre brug af de danske kampfly fra basen i Italien først skulle forelægges Det Udenrigspolitiske Nævn i Folketinget. Det fik Flyvertaktisk Kommando til at skrive: ”Det anbefales, i udformningen af forslag til folketingsbeslutning om anvendelse af flystyrker, at Forsvaret gives en større fleksibilitet, når det drejer sig om antallet af aktuelt udsendte personel og fly.”¹⁰ Trods disse restriktioner blev den lille danske styrke fra Flyvevåbnet sendt til luftbasen Grazzanise nær Napoli som led i alliancens opmarch mod Jugoslavien. I dybeste hemmelighed begyndte Hæren også at lægge de første planer for en dansk landmilitær indsats i Kosovo.¹¹

Massakren i Racak

Den 12. oktober mødtes NATO's Atlantiske Råd og blev briefet om resultatet af forhandlingerne med regeringen i Beograd. Der blev gjort fremskridt hen imod en aftale, som bl.a. ville reducere den jugoslaviske militære og politimæssige tilstedeværelse i Kosovo samt tillade observatører adgang, men der var intet fast på bordet. For at øge presset besluttede det Atlantiske Råd, at udstede *ACTORD*, dvs. aktiveringsordren for brug af luftstyrker til luftangreb indenfor de næste 96 timer.¹² Det virkede og præsident Milosevic endte med at indgå en aftale, som betød, at serberne indstillede alle større operationer mod UCK, begyndte en delvis tilbagetrækning – trukket ud til det sidste – fra Kosovo og tillod, at 2.000 observatører (deraf 50 danske) fra OSCE kom ind i provinsen. Observatørerne skulle bl.a. verificere, at der ikke foregik overgreb på civilbefolkningen eller at de styrker Jugoslavien havde trukket ud ikke kom tilbage.¹³

Trods aftalen fortsatte volden. Den 16. januar blev den prekære situation i Kosovo understreget da OSCE-observatører i landsbyen Racak fandt ligene af 42 civile, som øjensynlig var blevet skudt ned på klods hold af serbisk politi. Serberne hævdede, at de dræbte var "terrorister" fra UCK, mens OSCE og albanerne hævdede, at det var ubevæbnede civile. Lederen af OSCE-missionen, William Walker, var rystet efter han havde set ligene fra massakren og udtalte: "At se disse lig, hvor ansigterne er skudt væk tydeligvis af våben affyret på nært hold... der er helt klart tale om summariske henrettelser" (...) "Det er folk uden nogen som helst respekt for menneskelivs værdi, der har begået drabene på disse mænd, som for mig ser ud til at være ganske almindelige bønder, arbejdsmænd og landsbyboere. Disse ofre har bestemt ikke gjort sig skyldige i noget, der kan retfærdiggøre, at de er blevet myrdet under sådanne omstændigheder."¹⁴ Tilstedeværelsen af OSCE

---

⁸ Estrup side 20-21.

⁹ Folketingstidende 8. oktober 1998 side 111.

¹⁰ Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force. 12. november 1999.

¹¹ Samtale Jesper Helsø.

¹² Clark side 147.

¹³ Politiken 14. november 1998.

¹⁴ Politiken 17. januar 1999.

på landjorden kunne altså ikke hindre krigsforbrydelser. Dette fik NATO til at øge presset på Jugoslavien igen og NATO begyndte påny at koncentrere kampfly på baser udenfor Jugoslavien. Omkring den 20. januar returnerede de danske F16-kampfly og det tilhørende danske personel til luftbasen Grazzanise nær Napoli (som de havde forladt i november efter forømtalte aftale med Jugoslavien) og indledte med det samme flyvninger, som bragte dem tæt på Jugoslavien. Det kunne de, fordi der i beslutningsforslag B 4 stod, at de danske fly skulle operere i "det vestlige Balkan", hvilket i sagens natur er et vidt begreb. Formodentlig var disse flyvninger endnu et eksempel på "signalgivning" til præsident Milosevic og samtidig en del af NATO's krigsforberedelser. Det antydes i sagsakterne, at flyene også øvede sig til at understøtte en landkrig: "De 4 danske F-16 samt 2 reservefly returner til ITAF AB Grazzanise i dagene efter 20 JAN 99. Der flyves indledningsvis Combat Air Patrol (CAP) missioner over Bosnien, Albanien, Makedonien og senere Ungarn samt trænings-CAS¹⁵ over Bosnien."¹⁶

Øjensynlig var der et eller andet politisk møde den 29. januar 1999 – i hvert fald står der i Flyvevåbnets sagsakter, at Forsvarsministeriet på den dag "tiltræder dansk deltagelse i den samlede operation på Balkan" og der bliver så givet eksempler på situationer hvor danske fly kunne komme i aktion, herunder på operationer over Bosnien, beskyttelse af NATO-styrker i Albanien eller en evakuering af OSCE-observatøerne.¹⁷

Krigen – der ikke var en krig – bryder ud

I et sidste forsøg på at skabe fred blev der indkaldt til en fredskonference i Rambouillet i Frankrig, hvor albanerne og serberne blev sat til at sidde overfor hinanden og prøve at finde en eller anden politisk ordening, som NATO kunne sikre med en fredsbevarende styrke på 25.000-30.000 soldater.¹⁸ Det viste sig senere, at NATO forlangte, at alliansens tropper skulle have ret til at operere frit i det øvrige Jugoslavien. Albanerne skrev under på aftalen, men serberne nægtede og det er i retrospektiv besynderligt at nogen skulle tro, at serberne nogensinde ville underkaste sig hvad der ville svare til en NATO-besættelse.¹⁹ Derpå var kun den militære option tilbage og den 20. marts blev samtlige 2.000 OSCE-observatører trukket ud af Kosovo. Den 24. marts 1999 indledte NATO luftkrigen *Operation Allied Force* mod Jugoslavien. Men det var i begyndelsen en ret mærkelig krig: Da et nederlandsk F 16-kampfly på krigens første nat skød et jugoslavisk MiG 29-kampfly ned over jugoslavisk luftrum ringede general Clark til den nederlandske generalstabschef for at gratulere ham og blev forbløffet over at høre, at den nederlandske officer var alt andet end begejstret for nyheden og bad om tid til at forberede offentligheden i sit hjemland på den.²⁰ Flere regeringsledere og politikere (eksempelvis den tyske kansler Gerhard Schröder) gik meget langt for at afvise, at NATO overhovedet skulle være i krig med nogen. Det var også den danske regerings holdning og det blev energisk forfægtet af den radikale udenrigsminister Niels Helveg-Petersen, som på en pressekonference sidst i marts utålmodigt prøvede at forklare tingenes rette sammenhæng: "Det er derfor aldeles forkert at sige, at vi er i krig med Serbien" (...) "Dette er ikke en angrebskrig. Dette er ikke en krig. NATO er ikke i krig med Serbien. Vi gennemfører militære

---

¹⁵ CAS står for Close Air Support, dvs. bombetogter til støtte for landstyrker. Jeg antager, at der må være tale om øvelser i brug af fritfalds-bomber, da disse fly endnu ikke havde gennemgået Midlife Update (MLU) og derfor ikke kunne anvende præcisionsvåben.

¹⁶ Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force. 12. november 1999.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Clark side 165.

¹⁹ Baumann side 47-48.

²⁰ Clark side 198.

operationer, men vi er ikke i krig. Da det heller ikke er noget, serberne påstår, så synes jeg, at det er vigtigt at få terminologien på plads."²¹

Flere år efter forklarede den daværende forsvarsminister Hans Hækkerup, at spørgsmålet om hvorvidt krigen om Kosovo kunne kaldes en krig eller ej også havde voldt ham kvaler: "Altså dengang var det jo sådan at der var det jo følsomt, at der var en politisk undertone. Dengang var det mere korrekt at benævne det som 'en håndhævelse af FN-resolutionen'²² snarere end en krig, fordi at en krig implicerer altså en, nogle stater, der er i krig med hinanden. Men her var det altså verdenssamfundet, der forsøgte at tvinge et medlemsland til at opføre sig efter det regelsæt, som man havde vedtaget. Men det blev et følelses... altså et politisk følelsesladet spørgsmål, om det var krig eller ej."²³

Den enkle forklaring på alliancens modvilje mod at kalde bomberne mod Jugoslavien for "krig" var, at NATO rent folkeretligt var gået i krig uden et FN-mandat. Det efterlod NATO på tynd is når krigen rent folkeretlig skulle legitimeres. Alliancen kunne henvise til, at der forelå en international nødsituation, men det var som om NATOs ledere ikke selv helt troede på dette argument. Derfor valgte NATO kollektivt ikke at kalde det her for en krig. Håbet var sandsynligvis også, at efter et par dages luftangreb ville Milosevic give efter. Spørgsmålet om krig eller ej var imidlertid ikke bare en semantisk diskussion, men rummede også nogle særdeles reelle konsekvenser: I samme øjeblik en krig er i gang træder en masse internationale regler og paragraffer i kraft – populært kaldet krigens love – og de skal være med til at regulere kamphandlingerne. Ved netop at vægre sig ved at kalde det som foregik for en krig opstod der også en reel tvivl om hvorvidt disse regler og konventioner så kunne siges at være i kraft. Et par år efter Kosovo-krigen skrev den danske journalist Tage Baumann i sin bog *Kriger i åbent landskab* følgende: "Var en af de danske F-16 piloter blevet skudt ned over Serbien og taget til fange, og havde han krævet status som krigsfange, kunne serberne have bevaret det moralske overtag simpelthen ved at spørge, hvordan han kan kræve at være krigsfange, når hans egen regering højt og tydeligt siger, at der ikke er nogen i krig i gang. Fangen ville fra det øjeblik være trængt i defensiven og have mistet sin måske eneste mulighed for at erobre det intellektuelle initiativ."²⁴

Uden at vide det ramte Baumann plet i forhold til en bekymring, som også herskede inde i Flyvevåbnets ledelse, Flyvertaktisk Kommando (FTK), i Karup i Jylland. FTK brugte under hele krisen og krigen militærjuridiske rådgivere (MJUR) til løbende at rådgive om den militære indsats. Deklassificerede sagsakter viser, at de militærjuridiske rådgivere i FTK også var bekymret over NATO's officielle linje i forhold til krigens love og derfor anbefalede en diskret dansk militær enegang:

Efter modtagelse af SPINS²⁵ bidrog MJUR aktivt i kommenteringen af piloternes juridiske status. På dette område var FTK uenig med de af NATO udarbejdede vurderinger af piloternes status. I henhold til SPINS havde piloterne ikke status som Prisoners of War (POW) men skulle påberåbe sig human behandling i.h.t. Genevekonventionens artikel 3. FTK var uenig i denne vurdering. Da krigens love ikke er begrænset til at gælde i regulær krig, men finder anvendelse i alle internationale væbnede konflikter er det FTK vurdering, at NATO piloter er kombattanter, uagtet at NATO ikke officielt har erklæret krig. FTK mener, at det er ønskeligt at kunne kræve status som

²¹ Ritzaus Bureau 30. marts 1999

²² Det er lidt uklart hvad det er for en resolution Hans Hækkerup henviser til, da FN's Sikkerhedsråd aldrig autoriserede magtanvendelse mod Jugoslavien. Det var jo også årsagen til, at flere NATO-lande prøvede at afvise, at bombningerne mod Jugoslavien kunne kaldes en krig.

²³ Samtale Hans Hækkerup.

²⁴ Baumann side 53.

²⁵ SPINS er et udtryk som bruges for de særlige instrukser, som NATO-luftoperationer over det sydlige Balkan er underkastet. Det er lidt uklart om det er et slang-udtryk eller en forkortelse.

*POW, da det giver piloterne den bedste beskyttelse. At NATO har vurderet, at piloter ikke skulle erklære sig som POW, kan skyldes, at NATO havde erklæret, at man ikke var i krig med FRY, hvilket efterfølgende medførte, at piloterne ikke kunne kræve krigsfangestatus. Ifølge NATO ville det sende forkerte politiske signaler at kræve POW-statu. (bortcensureret) **FTK instruerede danske piloter om at de skulle erklære krigsfangestatus, hvilket vil være udgangspunktet for fremtidige operationer af tilsvarende karakter.**²⁶*

FTK indtog på dette centrale punkt et standpunkt, som ikke bare var i modstrid med regeringens politik, men hele alliansens officielle linie. Det skal så også tilføjes, at alliancen selv langsomt begyndte at skifte holdning til spørgsmålet i takt med, at luftkrigen blev intensiveret. NATO slap billigt gennem krigen med kun få nedskudte fly og ingen af piloterne blev taget til fange, men i april 1999 lykkedes det for serbiske styrker at tage tre amerikanske soldater til fange ved grænsen mellem Makedonien og Kosovo. I 32 dage blev de amerikanske soldater tilbageholdt af regeringen i Beograd og den amerikanske regering kaldte dem først for ”ulovlig tilbageholdt”, men skiftede så retorik og forlangte, at de skulle behandles som krigsfanger – desuagtet, at der officielt ikke var nogen krig i gang. Som en diplomatisk goodwill-gestus løslod de jugoslaviske myndigheder til sidst fangerne og løste derved selv problemet.²⁷

Dansk krisestyning

Da krigen begyndte, havde NATO kun indsat 350 fly mod Jugoslavien. Håbet var, at et par dage med nærmest symbolske luftangreb ville give Milosevic en anledning til at søge en forhandlingsløsning. Til alles overraskelse valgte Milosevic i stedet at sætte hælene i og lade sine styrker intensivere de etniske udrensninger i Kosovo. Fra marts til juni 1999 flygtede 800.000 albanere til nabolandene Makedonien og Albanien. Hvis Milosevic havde regnet med, at det ville splitte NATO forregnede han sig imidlertid – tværtimod fik denne utilslørede terror mod civile albanere den vaklende nordatlantiske alliance til at tage sig sammen og slutte op om krigen, som langsomt, men sikkert blev eskaleret. Sidst i april 1999 omfattede NATO's luftbombardementer knap 600 fly og kun vejret kunne i perioder sætte en dæmper på angrebene. Det jugoslaviske militærs installationer, brændstofdepoter, kommunikationsanlæg etc. var allerede blevet bombet. Længere nede på listen over bombemål begyndte NATO også at ramme TV-stationer for at forhindre ”propaganda” i at blive formidlet samt en kommandobunker, som Milosevic brugte.²⁸ Den 29. april – efter at den franske regering havde sagt ja – blev også en række elværker ramt af luftangreb og 70 procent af Serbien gik i sort.²⁹ Den voksende intensitet i luftkrigen – som i maj kom op på 800 fly – førte også til flere og flere eksempler på fejlbombninger, som uafværgeligt ramte civile. Den 13. maj blev eksempelvis cirka 80 albanere dræbt, da bomber ramte en politistation, hvor de var blevet tvunget til at overnatte af de serbiske myndigheder. Den mest eklatante fejlbombning fandt sted den 9. maj 1999, da den kinesiske ambassade i Beograd blev ramt af bomber fra en amerikansk B 2-bombemaskine.³⁰ Trods disse fiaskoer havde NATO i starten af juni indsat over 1.000 fly mod Jugoslavien, Beograd havde næsten mistet 60 procent af sin vandforsyning og sammen med byer som Novi Sad og Nis det meste af sin elektricitetsforsyning.³¹

---

²⁶ Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force. 12. november 1999. Markeret tekst er Flyvevåbnets eget.

²⁷ Baumann side 53-54.

²⁸ Clark side 268.

²⁹ Ibid side 276.

³⁰ Ibid side 298-300.

³¹ Norris side 115.

Men tabstallene voksede også. NATO indrømmede senere, at luftkrigen mellem marts og juni 1999 kostede mindst 1.500 civile livet i Jugoslavien. De jugoslaviske myndigheder hævdede, at op til 5.700 civile var blevet dræbt eller såret, mens de militære tabstal var på 462 dræbte soldater og 299 sårede soldater.³²

I Danmark betød luftkrigen, at et større militær-politisk apparat blev sat i værk, som skulle styre koordineringen af den udenrigs- og forsvarspolitiske indsats under krigen. Det overordnede organ til koordinering af den danske krisestyring var Sikkerhedsudvalget, som bl.a. bestod af statsministeren, forsvarsministeren, udenrigsministeren og justitsministeren. Som den daværende forsvarsminister Hans Hækkerup forklarer: ”Jeg oprettede jo i selve Forsvarsministeriets bygning et situationsrum, hvor der sådan set sad en medarbejder fra det militære interne kontor. (...) Fra det kontor, der har med de militære operationer at gøre i ministeriet, der så fulgte med i døgnets 24 timer... dagligt...(...) Men da vi nåede til Kosovo, da briefede vi dagligt. Ved hver af de lejligheder briefede vi så regeringens Sikkerhedsudvalg... altså statsministeren specielt.”³³

Forsvarskommandoens indsats med at styre de danske styrkers indsats mod Jugoslavien blev under krigen varetaget af den såkaldte krisestab, som allerede i 1998 begyndte at arbejde flere gange. Dertil kom, at Forsvarskommandoen havde et Situationscenter, hvor krisestaben og repræsentanter fra de forskellige stabe arbejdede og hvor der også er en forbindelsesgruppe fra Forsvarets Efterretningstjeneste. Situationscenteret rådede over den nødvendige teknologi til løbende at overvåge situationen i Sydeuropa og samtidig forblive i kontakt med ministeriet og de tre værnskommandoer. Med andre ord var det et sted, hvor alle tråde fra ind- og udland i en krise eller krig blev samlet. Allerede i midten af marts blev det laveste trin i Situationscenteret aktiveret og procedurer blev justeret. Personellet blev desuden forstærket af officerer fra Flyvevåbnet, da det som bekendt primært ville være en luftoperation. Tre uger inde i krigen arbejdede 40 mand fra Krisestaben i Situationscenteret i tre vagthold 24 timer i døgnnet. Fordi beslutningsprocessen belastede de øvrige stabe og fordi der samtidig blev forhandlet et forsvarsforlig blev i alt 16 reserveofficerer ekstraordinært indkaldt, som både fungerede som sagsbehandlere og vagthavende officerer. I juni – da luftkrigen blev indstillet og en fredsaftale blev indgået – blev krisestaben deaktiveret og afløst af en såkaldt krisevagt, som skulle overvåge situationen og rapportere om den. I september ophørte også den funktion og Forsvarskommandoen vendte tilbage til fredsberedskab.³⁴

Danske bomber mod Jugoslavien

I april 1999 blev Flyvevåbnets indsats mod Jugoslavien udvidet, da Folketinget besluttede sig for at udvide den danske luftstyrke i Italien til otte F 16-kampfly plus et fly i reserve. Men der var ikke blot tale om en kvantitativ, men også en kvalitativ forøgelse af den danske militære indsats. Et centralt problem for Flyvevåbnet var, at piloterne fra Eskadrille 730 på luftbasen Grazzanise i Italien var uddannet og forberedt til defensive luftoperationer. Det meste af krigen fløj de danske kampfly derfor defensive operationer eller *Combat Air Patrols* – dvs. luftpatuljer, hvor de skulle opfange eventuelle jugoslaviske luftangreb mod NATO's fly eller baser. Eftersom det jugoslaviske flyvevåben næsten aldrig prøvede at gå til modangreb var det en begivenhedsløs opgave, som typisk varede i 3-5 timer over Adriaterhavet og blev foretaget af grupper på seks til tolv fly.³⁵ I april 1999 havde Flyvevåbnet imidlertid kampfly klar, som havde gennemgået en såkaldt *Midlife Update* (MLU), der gjorde dem i stand til at kaste præcisionsbomber. Derfor blev Folketinget den 16. april forelagt folketingsbeslutning B 128 om at sende yderligere fire F 16-kampfly, der skulle operere i

³² http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_War

³³ Samtale Hans Hækkerup.

³⁴ Klaus Axelsen: ”Krisestyring under Kosovo-krisen”. Militært Tidsskrift Årg. 128, nr. 4 1999. Side 332-337.

³⁵ Wadskjær Nielsen, Herholdt Jensen & Kornum side 23-25.

”det vestlige Balkan” og som kunne bruges til ”såvel offensive som defensiva opgaver”. De velkendte fronter i den politiske krig på Christiansborg blev her på ny trukket op: Tilhængerne af en dansk krigsindsats slog på, at der foregik uhyrlige overgreb i Kosovo og at det måtte stoppes med militære midler. Modstanderne kritiserede en politik, som de følte kun tjente til at optrappe situationen og gøre en forhandlingsløsning mere besværlig. Som Villy Søvnald fra SF udtalte i Folketinget den 20. april: ”Var det ikke til at forudse, at bomber avler had og vildskab, og at dette frit kunne udfoldes, når observatørerne og UNHCR var væk? Jo, det var. Serberne er i mellemtiden blevet bombet til samling om Milosevic. Var det slet ikke til at forudse, at det ville blive virkningen? Rusland og FN, de to eneste, der formentlig kan spille en afgørende rolle, blev begge kørt ud på et sidespor. Var det klogt?”³⁶

Debatten i forbindelse med 2. behandlingen den 21-22. april var kort og lakonisk. Der blev ikke holdt specielt lange indlæg og tonen synes ud fra folketingsreferaterne at være afdæmpet uden de store politiske overraskelser. De velkendte holdninger for og imod en krig blev på ny luftet uden at nogen for alvor flyttede sig og det måske eneste virkelige overraskende var, at i hvert fald to fremtrædende politikere – forsvarsordfører Svend Aage Jensby fra Venstre og partiformand for Kristeligt Folkeparti Jann Sjørnsen – nu var villige til at tage krigen til det næste trin og støtte en invasion af Jugoslavien hvis brugen af luftangreb slog fejl. 79 folketingsmedlemmer endte med at stemme for beslutningsforslaget og 24 imod.³⁷ Med folketingsbeslutningen var vejen banet for, at Danmark aktivt kunne deltage i luftangrebene mod Jugoslavien og sidst i maj gennemførte Flyvevåbnet også mindst tre bombetogter hhv. den 26., 27. og 30. maj 1999, hvor danske piloter kastede bomber mod mål i Jugoslavien.³⁸ Det er senere blevet oplyst, at målene var brændstofdepoter, et kommandocenter og en radarstation, som fra 3-4 kilometers højde (for at undgå fjendtlige luftforsvarsmissiler) blev ramt. Danmark var nu blevet aktivt krigsførende mod et andet land for første gang siden krigen om Sønderjylland i 1864.³⁹

Tredje Verdenskrig?

Danmark var også involveret i krigen på Balkan med andet end kampfly. I april 1999 havde Folketinget stemt for at sende cirka 200 danske soldater til Albanien, hvor de sammen med 6-8.000 andre NATO-soldater skulle hjælpe de albanske flygtninge fra Kosovo, som strømmede ind i landet. Uden tvivl havde NATO også en bagtanke om, at bruge disse styrker som en fortrop hvis det skulle blive nødvendigt at forberede en egentlig invasion af Kosovo. NATO-styrker blev på tilsvarende vis samlet i Makedonien. Den 26 og 28. maj diskuterede Folketinget at sende to krigsskibe til Adriaterhavet, hvoraf det ene krigsskib skulle støtte NATO med at håndhæve en embargo mod Jugoslavien og det andet krigsskib skulle fjerne ueksploderede flybomber fra havbunden.⁴⁰ En af dem som kritiserede beslutningsforslaget var Søren Søndergaard fra Enhedslisten, der var imod forslaget fordi det ville betyde en yderligere optrapning af krigen, som indtil videre kun havde ført til massive ødelæggelser. Milosevic havde ifølge Søndergaard næsten nået sit mål med at rense Kosovo for albanere og NATO's ”paradegeneraler” havde i bedste fald ikke kunne forhindre det og i værste fald bidraget til at gøre lidelserne endnu værre.⁴¹ Søndergaard kunne også påpege en konkret fejl i den folketingsbeslutning, som var blevet forelagt: En

³⁶ http://webarkiv.ft.dk/?samling/19981/salen/b128_beh1_77_5_0.htm

³⁷ Ibid.

³⁸ Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force. 12. november 1999.

³⁹ Wadskjær Nielsen, Herholdt Jensen & Kornum side 26-27.

⁴⁰ NATO-fly kunne somme tider ikke gennemføre deres opgaver på grund af dårligt vejr og i stedet for at tage bomberne med tilbage blev de kastet over Adriaterhavet i bestemte områder, hvor de senere blev lokaliseret og bortsprængt.

⁴¹ Folketingstidende 26. maj 1999 side 7192.

henvisning til en FN-resolution nr. 1240 om Tadsjikistan, som i virkeligheden skulle have været FN-resolution nr. 1239 om Kosovo. Skulle Danmark da i krig med Tadsjikistan spurgte han retorisk? Som udenrigsminister Niels Helveg-Petersen beroligende kunne svare: ”Til hr. Søren Søndergaard vil jeg sige trøstende, at svaret på hr. Søren Søndergaards spørgsmål er nej. På trods af denne fejl giver dette beslutningsforslag intet politisk eller juridisk grundlag for at indlede krigshandlinger mod Tadsjikistan”. Herefter sluttede 1. behandlingen i Folketinget. 2. behandlingen af beslutningsforslaget var den 28. maj og udover et enkelt indlæg tog ingen andre ordet, så forslaget kunne vedtages af et flertal på 86, mens 22 stemte imod.⁴²

Inde i NATO blev drøftelserne om at begynde at forberede en landkrig intensiveret. Der var flere forskellige optioner – den mest enkle var en storstilet invasion af Jugoslavien fra de ungarske sletter. Geografien var gunstig for sådan et angreb og det ville være relativt nemt at nå hovedstaden Beograd. Men tabet af menneskeliv kunne blive enormt, det ville repræsentere en voldsom eskalation og der var også en risiko for en udmattende bykrig inde i selve Beograd. Den anden plan var ”B (-)”, som var mere afgrænset og forudså, at 175.000 NATO-soldater (deraf 100.000 amerikanere) ville invadere Kosovo fra Albanien og Makedonien. Ulempen med planen var, at Makedonien næppe ville gå med til at tillade en landinvasion af Kosovo fra makedonsk jord og at vejene i Albanien til en sådan invasion var elendige. Mens general Clark pressede på for at få startet landkrigen snarest muligt og fik en bataljon tyske ingeniørsoldater til at forstærke vejene i Albanien, så prøvede generalerne i Pentagon hele tiden at blokere for en landkrig.⁴³ For en ikke-amerikaner kan denne militære modvilje mod en landkrig måske være svær at forstå, men mange af Clarks kollegaer i Pentagon tilhørte en generation af officerer, som havde gjort tjeneste i Vietnamkrigen og som mere end noget andet frygtede en gentagelse. Kun 20 procent af de amerikanske vælgere var ifølge meningsmålinger direkte imod luftkrigen, men meningsmålingerne viste også, at de fleste amerikanere knap nok havde registreret, at der var en krig i gang. Som en kvindelig amerikansk studerende meget sigende svarede en AP-journalist da hun blev spurgt om hvad hun mente om bombningerne af Jugoslavien: ”Er Kosovo navnet på en tankstation?”⁴⁴ Det var en farlig ligegyldighed hvis medierne pludselig begyndte at rapportere om store amerikanske tabstal som følge af en invasion af Kosovo. Det centrale var, at NATO var begyndt at løbe tør for tid. Skulle alliancen erobre Kosovo inden sneen blokerede vejene i Albanien måtte NATO begynde troppeopmarchen i juni og være klar til at invadere senest til november.⁴⁵

Samtidig blev de diplomatiske anstrengelser for at finde en forhandlingsløsning intensiveret. Rusland var i den forbindelse både en alvorlig hindring og samtidig paradoksalt nok nøglen til at få afsluttet krigen. Da NATO begyndte at bombe i marts 1999 havde Ruslands premierminister Jevgenij Primakov været på vej til USA, men i stedet – meget symbolsk – beordret flyet til at flyve tilbage.⁴⁶ I Rusland blev USA's ambassade belejret af nationalistiske demonstranter og både det russiske militær og den russiske efterretningstjeneste argumenterede for, at forsyne det jugoslaviske militær med såvel efterretninger som våben. Den russiske præsident Boris Jeltsin vaklede mellem på den ene side at hjælpe med at finde en forhandlingsløsning og på den anden side en uforsonlig kurs overfor NATO. Selv den mand Jeltsin udpegede til at finde en forhandlingsløsning – Viktor Tjernomyrdin – kunne både tale om behovet for at finde en diplomatisk løsning og samtidig advare USA om en forhøjet fare for en atomkrig.⁴⁷ Sammen med den finske præsident Marri Ahtisaari og den amerikanske viceudenrigsminister Strobe Talbott indgik Tjernomyrdin i en trojka, som den 28.

---

⁴² Ibid side 7406.

⁴³ Norris side 190 + Dana Priest: ”Kosovo land threat may have won war”. Washington Post 19. september 1999.

⁴⁴ Weekendavisen 31. marts 1999.

⁴⁵ Norris side 115.

⁴⁶ Ibid side 3.

⁴⁷ Ibid side 147.

maj 1999 mødtes med Milosevic og præsenterede ham for en forhandlingsløsning, som ville betyde, at det jugoslaviske militær trak sig ud og Kosovo blev et internationalt protektorat under NATO og FN. Hvad der øjensynlig gjorde indtryk på Milosevic var, at præsident Jeltsin nu støttede denne løsning. Milosevic spurgte direkte den russiske udsending om Rusland virkelig ikke kunne gøre mere og fik et bekræftende svar. Dermed var Jugoslavien for alvor isoleret.⁴⁸ Milosevic accepterede aftalen og efter forhandlinger mellem jugoslaviske officerer og NATO-officerer blev bombekrigen indstillet den 10. juni. To dage efter begyndte NATO at rykke ind i Kosovo med de styrker, som på forhånd var placeret i Makedonien og Albanien. Det jugoslaviske militær trak sig samtidig ud den anden retning - tæt fulgt af en voksende strøm af serbiske flygtninge, som med rette frygtede en grusom albansk hævn når der ikke længere var det jugoslaviske militær til at beskytte dem. I alt endte næsten en kvart million serbere med at flygte fra Kosovo i 1999.⁴⁹

Som et vidnesbyrd om Ruslands ambivalente holdning blev en russisk enhed på cirka 200 fredsbevarende soldater til NATOs overraskelse beordret til at forlade Bosnien (hvor de gjorde tjeneste som en del af SFOR) og køre mod Kosovo. Deres mål var Slatina Lufthavn nær Kosovos hovedstad Pristina, som Rusland planlagde at bruge som en base, så transportfly med luftbårne styrker fra Rusland kunne lande. Fredsaftalen med Milosevic havde faktisk forudset, at russerne skulle deltage i en stabiliseringsstyrke sammen med NATO, men uden at det var blevet konkretiseret hvor, med hvor mange soldater og under hvilke kommandoforhold. Ved at beordre russiske soldater til Slatina Lufthavn håbede det russiske militær antagelig, at kunne skabe et fait accompli og demonstrere russisk styrke overfor Vesten. Den russiske præsident Boris Jeltsin var både så fysisk og åndelig svækket på det tidspunkt, at han øjensynlig ikke forstod implikationerne af denne beslutning i det omfang han var blevet taget med på råd.⁵⁰ Hvor besynderlig det måske lyder var der derfor i juni 1999 for første gang siden Berlin-murens fald en reel mulighed for en væbnet konfrontation mellem Rusland og NATO. Alliancen overvejede både at skyde de russiske transportfly ned og at blokere landingsbanerne i lufthavnen også selvom det ville blive mødt med militær modstand.⁵¹ Ifølge britiske kilder fik britiske styrker faktisk ordre til at angribe og "tilintetgøre" de russiske styrker i lufthavnen af general Wesley Clark, men ordren blev ikke fulgt.⁵² I stedet nægtede de østeuropæiske lande de russiske transportfly tilladelse til at gennemflyve deres luftrum og de britiske styrker omringede russerne i lufthavnen, som efter få dage var nød til at bede dem om mad og drikkevand for at klare sig. Krisen udviklede sig på den måde fra en potentiel katastrofe til en farce, som endnu engang udstillede Ruslands impotens.⁵³

---

⁴⁸ Ibid side 185-189.

⁴⁹ Jugoslavisk Røde Kors havde i november 1999 registreret 247,391 primært serbiske flygtninge fra Kosovo. Kilde: http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_War

⁵⁰ Mens krisen om de russiske styrker i Kosovo rasede talte USA's præsident Bill Clinton i telefon med Jeltsin, som sløret og usammenhængende foreslog, at de to skulle mødes ombord på et skib, en ubåd, en øde ø eller et andet afsondret sted for at løse problemerne. Derpå forlangte Jeltsin, at Clinton skulle udtale navnene på de russiske officerer som ledte styrkerne i Kosovo, så han kunne skrive dem ned. Samtalen varede i 90 minutter uden at der blev opnået noget.

⁵¹ Norris side 243-287.

⁵² Den britiske chef for NATO-styrken KFOR, general Michael Jackson, nægtede ifølge general Clark at lande helikoptere på Slatina Lufthavn for at blokere landingsbanerne med ordene "I won't start World War III for you". Den britiske kaptajn James Blunt – der i dag nok er bedre kendt som en verdensberømt sanger – fik af general Clark ordre på at angribe og valgte ikke at udføre den. Som han forklarede i 2010 til britiske medier: "The direct command [that] came in from General Wesley Clark was to overpower them," (...) "Various words were used that seemed unusual to us. Words such as 'destroy' came down the radio. We had 200 Russians lined up pointing their weapons at us aggressively ... and we'd been told to reach the airfield and take a hold of it. That's why we were querying our instruction."

⁵³ Norris side 289.

Den danske DIB-krise

Mens Rusland og NATO balancerede på randen af krig havde de danske politiske og militære beslutningstagere mere jordnære problemer at kæmpe med. Den 16. juni 1999 blev Folketinget præsenteret for beslutningsforslag B 148 om at sende en dansk militær styrker til Kosovo. Det drejede sig om cirka 850 soldater fra en panserinfanteribataljon i den såkaldte Danske Internationale Brigade (DIB'en). Den danske bataljon skulle indgå som en del af de fem brigader, som indgik i NATO-styrken KFOR (*Kosovo Force*), der fremover skulle stå for sikkerheden i provinsen med i alt 50.000 soldater. Derudover skulle soldaterne efter behov understøttes af de danske F16-kampfly i Syditalien og de danske krigsskibe i Adriaterhavet.⁵⁴ Beslutningsforslaget var til 1. behandling den 16. juni og til 2. behandling den 17. juni. Ingen af de to debatter bød på de store overraskelser og beslutningsforslaget blev vedtaget med et flertal på 97 mod 5 stemmer.⁵⁵

Men knap var beslutningen truffet før udsendelsen af danske soldater løb ind i uventede vanskeligheder. Kort fortalt handlede krisen om, at Forsvaret med oprettelsen af DIB'en i 1994 havde skabt en brigade, der bestod af 20 procent fast personel og 80 procent hjemsendte soldater på rådighedskontrakt, hvis primære formål var udsendelse til internationale opgaver. Hvis det blev aktuelt skulle de hjemsendte soldater på rådighedskontrakt blive indkaldt til tjeneste også selvom de havde civilt arbejde de skulle passe. Modellen havde aldrig været afprøvet i praksis før og militære sagkyndige havde allerede så tidligt som i 1992 påpeget, at det var problematisk at satse så massivt på soldater på rådighedskontrakt, da de havde en tendens til at falde fra. Men med et stort antal danske soldater i tjeneste hos SFOR i Bosnien i 1999 var der ganske enkelt ikke mulighed for at trække på de eksisterende ressourcer og i stedet skulle 517 soldater på rådighedskontrakt ud af bataljonens 850 soldater indkaldes. Det var ildåben for DIB'en og det endte i et flop, for 59 indkaldte soldater nægtede at lade sig udsende. De havde siden endt militærtjeneste fået arbejde, stiftet familien eller var på anden vis i en situation, hvor de ikke følte sig i stand til at tage af sted. Det endte senere i retssag og hæftestraf for 9 af de indkaldte soldater, som ved byretterne i Varde, Hillerød og Vordingborg blev idømt betinget hæfte.⁵⁶ Interessant nok var mange politikere tilhængere af en meget hård linie overfor disse "nægtere". Som eksempelvis Venstres forsvarsordfører Svend Aage Jensby formulerede det: "Vi bygger vores forsvar og internationale engagement på disse kontrakter, som vi har tegnet med voksne mennesker, og så må de også føres ud i livet." Den radikale forsvarsordfører Jørgen Estrup udtalte: "Det er jo ikke leg. Der er ingen blødsødenhed her. Jeg har ikke tænkt mig at tale deres sag. De, der har skrevet kontrakt, ved præcis, hvad det drejer sig om."⁵⁷ Regeringens officielle linje i sagen om "nægterne" blev beskrevet i et § 20-spørgsmål angående beslutningsforslag B 148:

Når forsvaret indkalder en enhed fra Den Danske Internationale Brigade (DIB) med henblik på udsendelse til en international operation, forventes det naturligtvis, at det berørte personel lever op til de forpligtelser, som er en del af deres ansættelse. Dette gælder således bl.a. personel på DIB-kontrakter, der er forpligtet til at lade sig udsende med den enhed, hvortil de er designeret, i perioder af indtil 7 måneder. En DIB-kontrakt er uopsigelig fra det tidspunkt, hvor personellet har modtaget deres indkaldelsesordre, til udsendelse. Såfremt der skulle være nogle, der ikke ønsker at blive udsendt, selv om de har gældende DIB-kontrakt og har modtaget indkaldelsesordren, vil forsvaret i hvert enkelt tilfælde anlægge en konkret vurdering af, hvorvidt et sådan ønske kan efterkommes. Er der imidlertid ikke en tungtvejende begrundelse for ikke et efterleve kontraktens

⁵⁴ http://webarkiv.ft.dk/?samling/19981/udvibilag/fou/b148_bilag32.htm

⁵⁵ Folketingstidende 17. juni 1999 side 7513.

⁵⁶ Hækkerup side 203.

⁵⁷ Berlingske Tidende 16. juni 1999.

forpligtelser, vil der kunne blive tale om at bringe sanktioner i anvendelse. Forsvaret vil i givet fald tage skridt til strafferetlig forfølgning ved de almindelige domstole for overtrædelse af militær straffelov § 23 vedrørende ulovlig udeblivelse eller § 46 vedrørende lydighedsnægtelse. I begge tilfælde er strafferammen bøde, hæfte eller fængsel indtil 6 måneder.⁵⁸

I virkeligheden gik det efterhånden op for mange, at det slet ikke var så krystalklart om DIB-kontrakterne ikke var til at misforstå. I en gammel brochure fra 1996 stod der, at dem som tegnede DIB-kontrakt kunne lade sig udsende op til to gange i en periode på tre år. I princippet skulle der ikke være nogen begrænsning på hvor tit han eller hun kunne blive udsendt. I DIB-kontrakten stod der også, at soldaten var forpligtet til at lade sig udsende i ”perioder” på op til syv måneder. Altså muligvis mere end en mission. Problemet var imidlertid, at en del af informationsarbejdet også var blevet gjort af de respektive kompagnichefer, som ved afslutningen af værnepligten skulle fortælle danske soldater med interesse i international tjeneste om DIB’en og ingen vidste med sikkerhed hvad de havde fortalt. For at gøre forvirringen komplet var der visse typer af udsendelser – eksempelvis FN-tjeneste i Kuwait – som ikke blev regnet som DIB-tjeneste. Nogle soldater havde derfor været udsendt flere gange og måske troet, at de havde opfyldt deres forpligtelser i DIB-kontrakten om to udsendelser (som i praksis var ubegrænset indenfor tre år) uden at det var tilfældet. Som den konservative forsvarsordfører Hans Engell formulerede det havde Forsvaret et ”forklaringsproblem på størrelse med Rådhusårnet”.⁵⁹

Hvad der ikke rigtig blev diskuteret var det faktum, at krisen viste, at DIB’en – som i 1999 var Forsvarets flagskib når det gjaldt internationale operationer - formodentlig aldrig ville kunne fungere som tiltænkt. DIB’en havde indtil juni 1999 udelukkende fungeret som en uddannelsesinstitution, der skulle forberede soldater til international tjeneste, men selv i den rolle var så mange som cirka 52 procent af de udsendte til internationale opgaver fastansat personale ifølge oplysninger fra den militære fagforening Hærens Konstabel- og Korporalforening.⁶⁰ Balancen om 20/80 mellem hhv. fast personel og soldater på rådighedskontrakt havde med andre ord aldrig fungeret. Når et frafald på ”kun” cirka 10 procent kunne skabe så stor krisestemning i juni 1999 var det også fordi, at Forsvaret kun havde kort tid til at forberede udsendelsen. Selvom Hæren senest siden oktober 1998 havde lagt planer for en landmilitær indsats i Kosovo var det som, at det alligevel fuldstændig kom bag på alle, at danske soldater skulle afsted. Meget af det bedste militære udstyr var med SFOR i Bosnien; officerer og soldater måtte i hast både modtage omskoling samtidig med, at de skulle organisere udsendelsen; der manglede soldater til at køre store lastbiler osv. For at fylde hullerne blev 140 soldater fra Slesvigske Fodregiment på vej til SFOR i Bosnien i stedet bedt om at tage til Kosovo. 90 procent af de adspurgte svarede ja, selvom missionen til Kosovo var betydelig mere farlig. Det danske SFOR-bidrag i Bosnien blev på den måde akut reduceret fra 900 ned til 750 soldater. Chefen for personelforvaltningen i HOK, oberstløjtnant Schousboe, afviste på det bestemteste, at neddroslingen havde noget at gøre med DIB-krisen: ”Det her har intet med frameldingerne at gøre – intet.” Chefen for Haderslev Kaserne, oberst Per Hvidberg, kunne til gengæld fortælle, at beskeden kom som et chok for både ham og de soldater, som en uge forinden havde regnet med, at de skulle sendes til det betydelig mere fredelige Bosnien.⁶¹

Trods alt må konsekvenserne af DIB-krisen heller ikke overdrives og takket være en masse hårdt arbejde kom den første skibsladning med materiel af sted med skib fra Esbjerg til Thessaloniki i Grækenland den 19. juli og et forkommando på 200 soldater blev samtidig fløjet afsted. Fra

⁵⁸ Bilag til bet. o. f. t. beslutn. om dansk deltagelse i en international styrke i Kosovo. Folketingstidende side 1432.

⁵⁹ Berlingske Tidende 12. november 1999.

⁶⁰ Information 16. juni 1999.

⁶¹ Berlingske Tidende 22. juni 1999.

Thessaloniki kørte de med udstyret til det nordlige Kosovo, hvor DANCON/KFOR (*Danish Contingent/KFOR*) skulle operere indenfor en fransk brigade. Derefter fulgte resten af bataljonen på lignende vis i de følgende uger. I alt blev der sendt 875 soldater, 431 køretøjer, 449 containere og ca. 8000 tons materiel afsted fra Danmark til Kosovo i juli og august 1999.⁶² I lyset af den korte tid og de vanskeligheder det danske Forsvar havde oplevet var det imponerende at det kunne lade sig gøre. Den 10. august 1999 var den danske bataljon klar i det nordlige Kosovo omkring byen Mitrovica, hvor to danske militærlejre – *Camp Olaf Rye* og *Camp Holger Danske* – blev etableret. Danmark var faktisk et af de første NATO-lande, som fik bragt forstærkninger til Kosovo.⁶³ Den danske militære evne til at improvisere fornægtede sig med andre ord ikke.

”Næsten gang vil der ligge døde serbere eller døde albanere...”

De 875 danske soldater i Kosovo kom som besættere til Mitrovica – det var i hvert fald perceptionen hos den serbiske befolkning i den krigshærgede provins. Mens de var blevet hyldet som befriere af albanerne på vej ind i provinsen blev de mødt med tavshed og mistro af serberne. Mitrovica, som var delt i to halvdele af floden Ibar, var speciel i den forstand, at byen lå lige i fronten i krigen mellem den serbiske og den albanske befolkning og takket være de etniske fordrivelser – som nu gik ud over serberne – var den sydlige bydel nu en etnisk ren albansk bydel. Det var den samme situation i hele Kosovo, hvor serberne nu blev til ofre i den bestialske etniske krig såfremt de ikke i tide pakkede deres ting og flygtede. Udenrigsminister Niels Helveg-Petersen kunne i november 2000 fortælle Folketinget, at der stadigvæk var 120.000 serbiske flygtninge fra Kosovo i Jugoslavien, selvom sikkerhedssituationen på det tidspunkt var blevet forbedret.⁶⁴ Der foregik også lige umiddelbart efter det jugoslaviske militær og politis tilbagetrækning hundredvis af mord på de civile serbere, som ikke i tide nåede at flygte.⁶⁵

Danske soldater blev i løbet af efteråret 1999 flere gange indsat til at bekæmpe uroligheder mellem de to etniske grupper i Mitrovica. I en af de første uroligheder deltog sergent Peter Dahl Thruelsen, som ti år senere fortalte om sine oplevelser: ”Vi var næsten 700 mand indsat. Det var stort set alt, hvad der kunne kravle - altså også mekanikere og kokke. Vi fandt ud af, at vi havde fået noget uddannelse, men det var åbenlyst, at det ikke var nok og den helt rigtige. Og vi havde ikke det rigtige udstyr. Vi havde 40 skjolde og 40 knipler og ingen tåregas (...) Det gik hårdt for sig. Der blev slået med svensknøgler, elektrikerkabler og den slags, som vi havde i vores pansrede mandskabsvogne. Det var også den slags, vi blev angrebet med, og vi havde ikke rigtig andet. Det endte med, at vi måtte skyde med tunge maskingeværer henover folk for at få demonstranterne til at smutte væk igen.”⁶⁶

Meget hurtig begyndte situationen at blive desperat for de danske soldater i Mitrovica. Den danske bataljonschef, oberst Torben Lund, udtalte efter uroligheder i september til *Berlingske Tidende*: ”Vi søger altid at løse konflikterne på lavest mulige niveau og sættes kun ind som støtte f. eks. franske eller italienske politistyrker. Men der er sket en udvikling med stadig mere voldsomme metoder. Man anvender sten, jernstænger og hjemmelavede håndgranater. Hvis vi ikke kan standse demonstrationerne med passive midler og pansrede mandskabsvogne, kan jeg bede den franske brigadechef om tilladelse til at anvende kniplerne, eller vi kan selv tage beslutningen om

⁶² Notat: vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten. Forsvarsudvalget i Folketinget maj 2000.

⁶³ Wadskjær Nielsen, Herholdt Jensen & Kornum side 42.

⁶⁴ Forespørgsel nr. F 2. Folketingstidende 1. november 2000 side 785.

⁶⁵ Wadskjær Nielsen, Herholdt Jensen & Kornum side 42.

⁶⁶ Forsvarskommandoen 12. juni 2009.

nødværge.” Nødværge ville så sige at skyde demonstranter i benene.⁶⁷ Chefen for Hærens Operative Kommando, generalløjtnant Jesper Helsø, besøgte den 9. september 1999 de danske styrker i Mitrovica, da et af de værste sammenstød mellem serbere og albanere fandt sted. Han kunne konstatere, at evnen til at holde de to parter adskilt godt kunne foretages af danske soldater, men at evnen til en ”kontrolleret eskalation” ikke var til stede:

Enten stiller du dig fysisk imellem dem. Hvis det ikke lykkes er det næste brug af våben. Det er varselsskud og hvis man ikke vil respektere varselsskud hvad er så det næste? Det er at skyde dem i benene. Så ret hurtigt kommer du op på et ret voldsomt niveau i den situation. Der manglede de danske styrker hjelme, skjolde og stave og alt muligt andet, således at man havde flere trin man kunne gå igennem før man startede på den lidt mere krigsmæssige ting. Der vil jeg nok sige, at jeg var hjemme i Danmark i 48 timer, så littede der en Hercules med skjolde og stave og sådan noget som vi havde fået fra politiet og så gik der en detailuddannelse i gang ved hjælp af militærpolitiet i at foretage Riot Control.⁶⁸

Hvad der måske er overraskende er, at intet af det her burde være kommet som nogen nyhed for det danske Forsvar. Allerede i april 1996 havde danske soldater nær Doboj i Bosnien været tæt på at åbne direkte ild mod hundredvis af serbiske uromagere, som angreb dem med bl.a. sten og brandbomber. Den daværende chef for de danske styrker i Bosnien, brigadegeneral Finn Særmark-Thomsen, genkaldte sig senere hvad der skete: ”På et tidspunkt var der ved at udbryde panik hos de danske soldater, og skydningen kom helt ud af kontrol uden den forventelige styring af befalingsmænd eller officerer. Der blev efter sigende affyret over 150 skud. Det var meget dårligt, at førerne ikke greb ind for at få standset dette.”⁶⁹ Sagsakter fra de danske SFOR-styrker viser, at i takt med, at risikoen for regulære kamphandlinger i Bosnien svandt ind voksede truslen fra civile uroligheder i stedet. Demonstrationer, optøjer og bølgeadfærd blev kort sagt en slags erstatning for egentlig krigsførelse. Det mest logiske ville være at udstyre danske soldater med stave, skjolde og tåregas samt chok-granater, men det stødte ind i stærk modstand, for hverken politikerne eller Forsvaret ønskede, at danske soldater skulle sættes til at udføre politiopgaver. Den militære modstand var imidlertid den væsentligste og den dramatiske holdningsændring i september 1999 til spørgsmålet om udstyr til *Riot Control* var derfor afgørende. På spørgsmålet om hvorvidt der var modstand til det fra det politiske system var svaret nej. Som Helsø erindrer forklarede han i telefonen Forsvarsministeriet: ”Det er slet ikke til diskussion. Enten sender jeg det her derned for at løse opgaven eller også skal I bare vide, at næste gang ligger der døde serbere eller døde albanere, fordi danskerne blev nød til at skyde dem.”⁷⁰

Den daværende forsvarschef, general Christian Hvidt, har en lidt anden udlægning og i hans øjne var spørgsmålet om *Riot Control* et klassisk eksempel på hvor godt det danske Forsvar fungerede:

Riot Control laver soldater ikke, der var bare ikke andre til at lave det, så er du nød til at begynde at fortælle dem, at nu skal I høre her. Få fat i politiets folk og okay crash uddannelse. Hvad gør vi? Hvad er det for nogen skjolde? Over og smid trækklodser i hovedet på dem og i løbet af no time, jamen så kunne de også det! Altså det er så typisk dansk og vi kan være hamrende stolte af det og det kan vi også rent politisk, for der var alligevel også nogle politikere, altså som, i deres inderste sjæl, var imod det der. Vi skal bare ikke have soldater der gør det, men de kunne godt se at i situationen var der ikke andet at gøre. Altså er vi nød til, på trods af, at vi principper er modstander

⁶⁷ Berlingske Tidende 29. oktober 1999.

⁶⁸ Samtale Jesper Helsø.

⁶⁹ Særmark-Thomsen side 158-159.

⁷⁰ Samtale Jesper Helsø.

af det, så må vi lære dem det og det har vi jo haft mægtig glæde af og de politikere kan godt se i dag at der er en gråzone indtil politistyrkerne kan rykke ind, hvor soldaterne må kunne det der fordi det er meget bedre end at de begynder at trække våben.⁷¹

I en *End of Tour*-rapport fra januar 2000 er der et underbilag med erfaringerne fra håndteringen af folkelige uroligheder. I den forbindelse blev der stillet en eskalationstrappe op for hvordan danske styrker skulle håndtere folkelige uroligheder. Den gengives her i en let omskrevet form:

1. Politi indsat i forreste kæde.
2. Bataljonens soldater rykker frem i forreste kæde. Taler med demonstranter, har våben på ryggen, samt udviser venlig adfærd. Bagved en kæde med soldater iført hjelme og skjolde. Skytter længere bagved skal sikre/dække dem længere foran.
3. Personale med beskyttelsesudstyr, sænkede skjolde, viseret oppe og uden våben rykker frem. Afløser soldater uden beskyttelsesudstyr, skjolde og visir samt våben. Pansrede mandskabsvogne køres i stilling. Soldater med skjolde og våben klar ovenpå de pansrede mandskabsvogne.
4. Forreste kæde sænker visiret og hæver skjoldene.
5. Politi rykker frem mod demonstranter med knipler.
6. Forreste kæde viger ud og søger beskyttelse blandt de pansrede mandskabsvogne.
7. Militærpoliti og særligt uddannede soldater trækkes frem med politistave for at beskytte den forreste kæde.
8. Ladegreb.
9. Varselsskud.
10. Affyring af lysraketer.
11. Affyring af lysgranat med dysekanon.
12. Sigtete skud mod ben.
13. Sigtete skud (skyde for at dræbe).
14. Affyring af chok-granater.
15. Brug af tåregas.⁷²

Det blev understreget, at de gældende *Rules of Engagement* til enhver tid skulle overholdes og at der derfor skulle anvendes mindst mulig magt. Det skulle samtidig gøres klart overfor uromagerne, at det var op til dem hvornår de danske soldater skulle tage et trin op ad eskalationstrappen.⁷³ Underbilaget beskrev desuden positivt hvordan de franske styrker med succes havde indsat finskytter til at nedkæmpe demonstranter med våben, brandflasker eller lignende. To gange havde disse finskytter været indsat og ”uskadeliggjort” demonstranter. Det blev kraftig anbefalet, at Forsvaret selv påbegyndte en uddannelse til finskytter, så mellem fire til otte finskytter kunne tages i brug i den danske bataljon i KFOR.⁷⁴ Et af de få lyspunkter i forbindelse med de store folkelige uroligheder i efteråret 1999 var, at de danske styrker efterhånden fik et ry for at være upartiske. Den 9-10. september 1999 var danske soldater indsat i uroligheder mod serberne i Mitrovica, men da albanske demonstranter den 15. oktober prøvede at trænge over Ibar og ind til den serbiske bydel blev de også med magt bremset af danske soldater. Det udløste en stor begejstring blandt serberne og fik dem til at afholde en ”dansker-dag.”⁷⁵

⁷¹ Samtale Christian Hvidt.

⁷² „Særlige operative forhold”. Underbilag 8 til bilag til DANBN/KFOR. 19. Januar 2000. Side 7-8.

⁷³ Ibid side 5.

⁷⁴ Ibid side 8.

⁷⁵ End of tour Report for DANBN/KFOR. 19. Januar 2000. Side 1.

Franskmænd, FN og andre problemer

De danske soldater havde også andre kvaler, såsom samarbejdet med de franske styrker som den danske bataljon var underlagt. Et stort problem var, at den franske brigade var modvillig til at dele oplysninger og efterretninger med de danske styrker. Et andet stort problem var sprogbarrieren. På chefniveau var det muligt at klare sig med engelsk, mens det blev vanskeligere længere nede i hierarkiet. Som det blev slået fast af den danske bataljonschef Torben Lund var der ganske enkelt ikke tid til at lære et nyt sprog at kende når enheder af blandede nationalitet blev indsat i kamp eller som det blev formuleret: ”Soldaten overlever på refleksindlæring/kampeksercits, fælles procedurer og sprog.”⁷⁶ Forholdet til de belgiske styrker var dog endnu værre og som det fremgår af de militære sagsakter var der en klar fornemmelse af, at den belgiske bataljon – som var placeret nord for de danske styrker – ganske enkelt var præget af handlingslammelse og modvilje mod at gøre noget, som kunne gøre de belgiske soldater upopulære.⁷⁷ Den hårdeste dom blev imidlertid fældet over FN’s myndighed i Kosovo, UNMIK (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*), som ganske enkelt ikke var sin opgave voksen. UNMIK opkrævede efter seks måneder stadigvæk ikke told eller skat eller betaling for el, vand, varme samt telefoner. UNMIK manglede derfor indtægter og Kosovos infrastruktur var som konsekvens deraf præget af sammenbrud. Som det blev formuleret: ”UNMIK har arbejdet ud fra UN resolution 1244, som giver et mandat til missionen. Det har været en klar mangel at de ikke har udarbejdet en strategi og plan for implementering af denne, herunder opstillet og koordineret målsætninger med KFOR. UNMIK har virket famlende, og jeg er ikke imponeret over hvad de har opnået på 6 måneder. KFOR og NGO har reddet æren for UNMIK i missionen.”⁷⁸

Som et ekko af opgaverne i Bosnien stod danske soldater også for flere andre opgaver, som var mere fredelige i karakter. CIMIC (*Civilian-Military Cooperation*) – dvs. militær hjælp til lokalsamfundet – kom til at fylde forholdsvis meget. Som det blev formuleret i en *End of Tour*-rapport: ”På grund af UNMIK Police forholdene og UNHCR samt NGO, er vores rolle dog langt mere præget af politimæssige og CIMIC opgaver end rent militære.”⁷⁹ Danske soldater mæglede eksempelvis mellem lederne af den serbiske landsby Zupce og albanerne i den ikke-eksisterende landsby Cabra. Sidstnævnte landsby blev komplet jævnet med jorden af serbiske styrker i april og de albanske indbyggere levede nu under kummerlige vilkår. Når indbyggerne fra de to landsbyer løb ind i hinanden endte det typisk med stenkast. Alligevel lykkedes det de danske soldater at få forhandlet en aftale i stand om, at den serbiske borgmester i Zupce skulle forsyne Cabra med strøm, så genopbygningen af landsbyen kunne tage fart.⁸⁰ Et andet spændingsområde var minekomplekset Trepca, som udvandt bly og som efter krigen i 1999 kun havde serbere ansat da værket lå på den serbiske side. I februar 2000 måtte danske soldater stoppe cirka 100 busser med albanske demonstranter, som var på vej til Trepce fra Kosovos hovedstad Pristina med krav om at få deres gamle arbejde på blyværket tilbage. Gennem en robust magtdemonstration af de danske soldater blev busserne forhindret i at nå frem til deres mål uden at det kom til voldelige sammenstød. Trepce-værket udgjorde i øvrigt en alvorlig kilde til forurening i området og blev i august 2000 i en omfattende, men fredelig aktion besat og lukket ned af danske styrker.⁸¹

⁷⁶ End of Tour Rapport. DANBN KFOR, Hold 1. Chefen. 26. Januar 2000. Side 3.

⁷⁷ End of tour Report for DANBN/KFOR. 19. januar 2000. Side 3.

⁷⁸ Ibid side 4.

⁷⁹ Ibid side 5.

⁸⁰ Berlingske Tidende 31. oktober 1999.

⁸¹ Wadskjær Nielsen, Herholdt Jensen & Kornum side 44-45.

Men ligesom med spørgsmålet om *Riot Control* og udførelsen af politiopgaver var det også tydeligt, at der internt i Forsvaret var en modvilje mod at begrave sig alt for dybt i civile opgaver af frygt for, at det ville føre til tab af det militære fokus. Som det står i de militære sagsakter måtte Forsvaret undgå at udvikle sig til en ”NGO i grønt tøj”, som gennemførte humanitære opgaver uden sammenhæng med de militære opgaver. Den CIMIC-indsats som blev udført skulle derfor primært tjene et militært formål og soldater i CIMIC-enheden skulle ikke adskille sig fra andre soldater. En anden årsag til modviljen var, at der kun blev stillet beskedne økonomiske midler til rådighed for CIMIC. I stedet satsede den danske bataljon på at identificere, beskrive, støtte og koordinere projekter, som derpå blev udført af kompetente NGO’ere og finansieret af forskellige donorer. En fortsættelse af den model blev kraftig anbefalet til de hjemlige myndigheder.⁸²

Typisk for lavintensive konflikter begyndte situationen i Kosovo i de følgende år gradvist at nærme sig en form for tilsyneladende normalisering, hvorpå volden pludselig kunne flamme op igen. I marts 2004 kom det igen til nye voldsomme sammenstød i Mitrovica, da tre albanske børn druknede i floden Ibar. Albanerne hævdede, at serberne stod bag og voldsomme optøjer brød ud, som endte med at koste 19 mennesker livet. Under urolighederne i Mitrovica blev alle disponible soldater fra den danske bataljon indsat og de danske soldater måtte til sidst åbne ild fordi de blev angrebet med håndvåben og håndgranater. Det danske Forsvar måtte også i hast flyve 96 soldater til Kosovo som forstærkninger.⁸³ Urolighederne i 2004 viser, at situationen fortsat måtte betegnes som ustabil i Kosovo. Derfor var det opløftende, at der ikke var tilsvarende uroligheder da de internationale forhandlinger om Kosovo i 2007 endte med, at EU-forhandlere anbefalede, at Kosovo blev til en selvstændig stat. Efter en folkeafstemning blev Kosovo uafhængig i 2008. Serbien – som efter en folkelig revolte i 2000 havde væltet Milosevic og indledt en forsoningspolitik til NATO og EU – fastholder, at landet ikke vil acceptere Kosovos selvstændighed, men har på den anden side heller ikke gjort tilløb til med magt, at modsætte sig landets uafhængighed. For en sikkerheds skyld er KFOR imidlertid stadigvæk til stede i Kosovo, skønt i en meget reduceret udgave. Pr. januar 2011 har 10.000 danske soldater gjort tjeneste i Kosovo og der er fortsat cirka 180 danske soldater tilbage.⁸⁴

Dansk selvransagelse

Krigen om Kosovo efterlod både politikere og militære ledere i Danmark med en blandet smag i munden. På den ene side havde det danske Forsvar klaret sig godt og udført alle de nødvendige opgaver. Trods DIB-krisen i juni 1999 havde Hæren også gennemført en vanskelig logistisk opgave og sendt knap 1.000 soldater til den anden ende af Europa indenfor en rimelig tid. Til sammenligning var et NATO-land som Norge meget længere om at få styrker til Kosovo og da de norske soldater (ironisk nok fra de såkaldte hurtige norske reaktionsstyrker) endelig begyndte at dukke op sidst i september medførte det følgende hånlige kommentar fra chefen for KFOR, general Michael Jackson: ”What took you so long? Have you been walking?”⁸⁵

På den anden side var det også svært at ignorere alle de ting som havde været tæt på at gå galt. Tre danske sergenter udtalte i februar 2000 til *Politiken*: ”Forholdene omkring udsendelsen af den danske bataljon på 800 soldater til Kosova sidste sommer var præget af dårlig organisation, dårlig ledelse, mangel på træning, mangel på en masse væsentlige detaljer, som gjorde afsendelsen kaotisk og potentielt farlig for soldaterne. At ingen blev dræbt er lidt af et mirakel”. De tre sergenter tog

⁸² DANBN/MNB(N)/KFOR, hold 2, End of Tour Rapport. 31. juli 2000. Side 14-15.

⁸³ Ibid side 54-64.

⁸⁴ <http://www.missionatobruelles.um.dk/da/menu/Operationerogmissioner/Kosovo-KFOR/>

⁸⁵ Peter Viggo Jakobsen side 160.

også konsekvensen og sagde deres DIB-kontrakt op efter endt udsendelse.⁸⁶ Dette er sigende for hvordan mange af de udsendte danske soldater havde oplevet missionen til Kosovo i 1999 og det var derfor væsentligt at drage nogle konklusioner, så det næste gang gik bedre. Ikke mindst fordi krigen om Kosovo igen havde understreget, at Forsvarets opgaver i stigende grad ville være internationale operationer, mens det nationale forsvar af Danmark betød stadig mindre. Derfor var det uacceptabelt hvis evnen til at gennemføre de internationale operationer måske slet ikke var til stede eller hvis beslutningstagerne ikke kunne stole på, at de soldater som havde tegnet kontrakt med Forsvaret også rent faktisk ville lade sig udsende.

Det var imidlertid forskelligt hvad der blev lært og af hvem: Forsvarsminister Hans Hækkerup bad en arbejdsgruppe i ministeriet om at gennemgå DIB-kontrakten og komme med forslag til forbedringer. Herunder en justering af den udbetalte økonomiske bonus i håb om, at det ville anspore flere til at tage en ekstra udsendelse. Derudover bad han Forsvarskommandoen og HOK om at gennemgå DIB'ens "readiness" og komme med forslag til forbedringer.⁸⁷ Forsvarschefen Christian Hvidt tog det skridt, at han i efteråret 1999 skrev et brev til alle ansatte i Forsvaret og alle hjemsendte soldater på DIB-kontrakt, hvor han indskærpede dem, at de havde pligt til at lade sig udsende hvis myndighederne kaldte på dem. Som han forklarede om brevet: "Men det brev går ud på, at så står der, om de vil det og der står også hvis de ikke vil, så vil det få en konsekvens for deres fremtidige karriere forløb, fordi der vil være mange stillinger de ikke kan få. Det er klart at hvis man ikke selv vil udsendes, kan man ikke søge en stilling hvor man udsender andre. Man udelukker sig selv fra en del af de afgørende chefposter hvis man ikke mener at man er soldat helt og fuldt."⁸⁸ Det er lidt paradoksalt, at først fem år efter DIB'ens oprettelse blev det aspekt gjort klart. En tredje aktør, som drog sin egen lære af krisen var den daværende chef for Hærens Operative Kommando, generalløjtnant Jesper Helsø. Som han forklarer udløste den danske indsats i Kosovo store efterdønninger internt i det politisk-militære system:

Når jeg nævner alt det med militære forberedelser, uddannelse og materiel, så hænger det sammen med, at efterfølgende var der mellem Forsvarets ledelse, Hæren og det politiske niveau, primært ministeren og embedsvæsnet, en meget voldsom drøftelse over, hvorfor at DIB'en bataljon nu ikke havde været klar, og her møder jeg for første gang... hvad kan man sige... diskussionen om eller den politiske verdens forståelse for og accept af, at forstå, hvad der er forudsætninger, og hvad der er ambitionsniveau. Sagt på en anden måde... hvis man ønsker at have en evne til med 15 dages varsel at kunne udsende en krigsstærk færdiguddannet bataljon, så er der nogle forudsætninger, der skal være på plads. Der er økonomi til fuld bemanning, der er økonomi til reservedele, der er økonomi til uddannelse, der er materielberedskab, der er opdateret materiel og ikke bare... hvad kan man sige...standard materiel, fordi nutidens væbnede konflikter med de samfundsstrukturer, vi har, fordrer faktisk, at de væbnede styrker har en meget, meget høj både personellindhold og meget højt materielindhold, fordi moderne samfund i dag accepterer ikke, når man anvender væbnede styrker som en del i sin politik, at "failure is not an option...losses are not accepted", og derfor fordrer man en meget høj standard. Det, som slog mig lidt dengang, og som jeg tog meget ved lære af og deltog i en meget hed debat omkring på et par møder, der blev stillet med den daværende minister, Hans Hækkerup. Hans Hækkerup ville det fuldt ud, og jeg har talt om det med ham mange gange...at hans perception af, hvad DIB'en kunne, var en anden end det, der var virkelighedens verden.⁸⁹

---

⁸⁶ Politiken 13. februar 2000.

⁸⁷ Hækkerup side 204.

⁸⁸ Samtale Christian Hvidt.

⁸⁹ Samtale Jesper Helsø.

Også Folketinget var kritisk og den konservative folketingspolitiker Hans Engell var en af dem, som pressede på for, at tinget skulle få en officiel redegørelse af hvad Forsvaret havde lært af indsatsen i Kosovo. Han bad om det første gang om den 15. august, igen den 26. november og til sidst så igen i begyndelsen af marts 2000. Som han skarpt formulerede det: ”Det er Folketinget, der har ansvaret for at træffe beslutningerne om at udsende styrker til internationale opgaver. Vi sidder også og tager stilling til milliard-anskaffelser og uddannelsesrytmerne i forsvaret. Derfor har Folketinget et legitimt krav på at kunne høre erfaringerne, og det er mig ubegribeligt, at vi snart et år efter ikke har kunnet få en ordentlig orientering.”⁹⁰ Notatet lå så endelig klar i maj 2000, da forsvarsminister Hans Hækkerup rundsendte *Notat vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten* til Folketingets Forsvarsudvalg i 82 eksemplarer. Notatet begyndte med at beskrive Forsvarskommandoens praksis med krisestyring, dvs. hvordan den overordnede militære krisestyring under luftkrigen foregik. Den blev fundet tilstrækkelig med etableringen af bl.a. krisestaben, så det på den måde ikke gik ud over Forsvarskommandoens øvrige drift. Notatet fortsatte derpå – punkt for punkt – med at gennemgå en række mangler i forbindelse med den danske indsats i Kosovo. Eksempelvis, at DIB-kontrakten havde vist sig at være utilstrækkelig, at Forsvaret havde haft en dårlig løftekapacitet (dvs. evne til at flytte ting fra A til B), at der havde vist sig en række materielle mangler (herunder manglende udstyr til *Riot Control*) eller at den missionsforberedende uddannelse var for kort med kun fjorten dage fra at soldaterne blev samlet og til de skulle udsendes.⁹¹ Notatet kan ikke siges at være helt dækkende og det kommer bl.a. ikke ind på det forhold, at beslutningen om, at betegne krigen om Kosovo som alt mulig andet end en krig voldte Flyvertaktisk Kommando store vanskeligheder. Notatet nævner heller ikke, at på grund af krisen om de soldater, som nægtede at lade sig udsende til Kosovo måtte cirka 140 soldater på vej til SFOR i Bosnien anmodes om i stedet for at lade sig udsende til det betydelig mere farlige Kosovo. Trods dette rummede notatet en udmærket gennemgang af de mange mangler der havde vist sig.

Det kan være umagen værd at se på de kritikpunkter notatet fremhævede og sammenligne det med nogle af de kritikpunkter, som den danske bataljonschef, oberst Torben Lund, rejste i sin *End of Tour*-rapport i januar 2000. Som han formulerede det havde forberedelserne og uddannelsen til missionen været præget af store uddannelses-, materiel- og personelmæssige mangler og selve udsendelsen havde krævet en ekstraordinær indsats fra hele Hæren. Det blev endvidere slået fast, at hvis det skulle være muligt at udsende styrker med 7 til 15 dages varsel var det nødvendigt, at have det nødvendige udstyr lagret op eller udpeget på forhånd, så det kunne tilvejebringes, klargøres og pakkes indenfor den tidsfrist.⁹² Det blev også slået fast, at DIB-uddannelsen havde demonstreret store mangler og at alt for mange soldater var blevet sat ind i funktioner, som de ikke forinden havde fået uddannelse i. De måtte derfor i hast uddannes til den pågældende funktion kun 14 dage før udsendelsen og det gav dem ikke den nødvendige rutine. Indsættelsen af danske soldater i eksempelvis *Riot Control* eller kørsel med lastbiler i almindelighed havde tværtimod understreget behovet for en større militær professionalisme. Det var også et problem, at der havde været en alvorlig mangel på specialister eller at de specialister som blev udsendt (eksempelvis med teknisk ekspertise vedrørende køleanlæg, el, vand og varme) enten var for dårlig uddannet eller savnede rutiner. Selv de danske soldaters attitude til autoriteter irriterede obersten:

Den unge generation af menige har en tendens til at tro at enhver opgaveanvisning skal gøres til en genstand for en drøftelse af det hensigtsmæssige i udførelsen, hvilket i kombination med svag eller

⁹⁰ Berlingske Tidende 6. marts 2000.

⁹¹ Notat: vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten. Forsvarsudvalget i Folketinget maj 2000.

⁹² DANBN KFOR Hold 1, Chefen, 20. januar 2000. Side 1.

*manglende kommandoføring giver en række disciplinære situationer, der må løses på for høje niveauer. Det anbefales, at man i tide drejer hærens uddannelse, så der igen føres kommando og kontrol samt de menige lærer at ånden i det at adlyde i ordre ubetinget, også i hverdagen. Kampeksercits på alle niveauer er nødvendigt, specielt da vi har en tendens til at sende sammensatte enheder ud i missioner med en kort uddannelsestid bag sig.*⁹³

Ikke alt var heldigvis galt. Som bataljonschefen slog fast mente han, at han havde haft et veldefineret mandat som chef og den nødvendige frihed til at udføre opgaverne. Der var heller ikke nævneværdige restriktioner på brugen af de danske soldater. Som det blev formuleret: ”Da situationerne hurtigt udvikler sig, vil for mange restriktioner kunne medføre, at situationerne kunne udvikle sig katastrofalt og medføre, at vi, efter evt. at skulle have indhentet tilladelse i Danmark først, ville komme ud i væsentligt værre situationer.”⁹⁴ Med andre ord oplevede det første hold danske soldater i Kosovo store problemer, men fik også den nødvendige frihed til at improvisere sig ud af dem i tråd den selvstændighed, som danske soldater er kendt for at udvise. Måske indså bataljonschefen det ikke selv, men unge menneskers evne til at tænke kritisk og stille spørgsmål gavnede i den forbindelse mulighederne for at løse problemerne. Også selvom det fra hans perspektiv som leder somme tider kunne opleves som meget generende.

Konklusion

Krigen om Kosovo i 1999 var en vigtig milepæl i Danmarks voksende evne til at deltage i internationale operationer. Rent militært lykkedes det for det danske Forsvar at udføre alle opgaverne, men som det fremgår, var det også flere gange tæt på at gå galt. Krigen om Kosovo spillede derfor en vigtig rolle i at gøre det klart for både de politiske og militære beslutningstagere, at yderligere reformer var nødvendige før det danske Forsvar for alvor ville være i stand til at løfte også risikobetonede internationale opgaver - en pointe, som blev yderligere understreget af terrorangrebene mod USA den 11. september 2001. I årene efter blev det danske Forsvars opgaver for alvor globale med både krigsindsatsen i Irak og i Afghanistan. Men allerede før USA blev ramt af de store terrorangreb i 2001 var Forsvaret – belært af krigen om Kosovo – i gang med en større omstilling, som kulminerede med forsvarsforliget i 2004, der helt afskaffede territorialforsvaret, afkortede værnepligten og gjorde internationale operationer til Forsvarets primære opgave. En vigtig aktør i den forbindelse var Jesper Helsø, som fra 2002 til 2008 var dansk forsvarschef og som på ingen måde havde glemt de problemer der havde været med indsatsen i Kosovo. Selvom forsvarsforliget i 2004 viste sig at være mere vanskelig at implementere end forventet var reformerne også nødvendige for, at det danske Forsvar i de kommende år kunne opretholde en stor militær tilstedeværelse i Irak, føre krig i Afghanistan eller jage pirater i Det Indiske Ocean. Kosovo udøvede kort sagt en stor indflydelse på den måde internationale operationer fremover blev gennemført.

Der var samtidig også en lektie fra krisen og krigen om Kosovo, som desværre endte med at gå tabt. I det omfang krigen overhovedet huskes i dag er det først og fremmest som en næsten blodløs krig, hvor NATO gjorde alle de rigtige ting og fik reddet Kosovo fra en humanitær katastrofe. Krigen om Kosovo er det nærmeste vi i de senere år er kommet en ”god” krig – kort, velorganiseret, med et ædelt formål og med en klar sejr til slut. Krigen om Kosovo er nærmest alt det, som krigen i Afghanistan eller Irak ikke har været. 800.000 Kosovo-albanere blev ganske vist fordrevet, men efter krigen kom de alle hjem igen. Men krigen om Kosovo burde også med rette huskes som en krig, hvor selvom den ene part – NATO – havde en nærmest knusende overlegenhed overfor et lille,

---

⁹³ Ibid side 9.

⁹⁴ Ibid side 5.

fattigt og autoritært land som Jugoslavien alligevel lykkedes for serberne at holde stand i flere måneder. Da NATO så ud til at vinde greb Rusland til den desperate handling at sende tropper til Kosovo og fremprovokerende noget så utænkeligt som en mulighed for krig mellem NATO og Rusland. NATO overvandt også den krise, men kunne ikke forhindre, at albanerne efter krigen gik på hævn togt mod serberne i provinsen og drev næsten en kvart million serbere på flugt. NATO – herunder danske soldater – gjorde unægtelig hvad de kunne for at denne katastrofe ikke blev værre, men kunne ikke forhindre, at en tragedie blev afløst af en anden. Selv i dag – hvor Kosovo er blevet selvstændigt – er det forholdet mellem serberne og albanerne i Kosovo anspændt. Pointen er, at krig er et stumpt redskab og kan føre til konsekvenser, som ingen for alvor kan overskue. Det er derfor en ting om Danmark har den militærtekniske kapacitet til at gå i krig, mens noget andet er om Danmark så burde gå i krig. Det er så at sige den glemte lære fra krigen om Kosovo og den er lige så relevant i dag som i 1999.

Kilder:

Artikler:

1. Klaus Axelsen: "Krisestyring under Kosovo-krisen". Militært Tidsskrift Årg. 128, nr. 4 1999.
2. Rani Bech: "40 skjolde til 700 soldater uden mandat". Forsvarskommandoen 12. juni 2009. (Artikel er taget af hjemmesiden www.fko.dk).
3. Christian Brøndum: "Soldater skal tvinges til opfyldte kontrakt". Berlingske Tidende 16. juni 1999.
4. Christian Brøndum: "Danske soldater i Kosovo får knipler til selvforsvar". Berlingske Tidende 29. oktober 1999.
5. Christian Brøndum: "De gode soldater i Kosovo". Berlingske Tidende 31. oktober 1999.
6. Christian Brøndum.: "Forsvarets røde ører". Berlingske Tidende 12. november 1999.
7. Christian Brøndum: "Engell kræver Kosovo-rapport". Berlingske Tidende 6. marts 2000.
8. Shaban Buza: "Massakre på civile i Kosova". Politiken 17. januar 1999.
9. Jens Holsøe: "Observatører først på plads til januar". Politiken 14. november 1998.
10. Jens Holsøe: "Uro i hærens DIB-geledder i Kosova". Politiken 13. februar 2000.
11. Morten Janstrup: "Soldater vil ikke til Kosovo". Information 16. juni 1999.
12. Jesper Larsen & Christian Jensen: "Forsvaret drosler ned i Bosnien". Berlingske Tidende 22. juni 1999.
13. Dana Priest: "Kosovo land threat may have won war". Washington Post 19. september 1999.
14. Tom Buk-Swienty: "Er Kosovo en tankstation?" Weekendavisen 31. marts 1999.
15. "Minister i åben strid med hærchef". Berlingske Tidende 27. februar 1999.
16. "Helveg: NATO er ikke i krig med Serbien." Ritzaus Bureau 30. marts 1999.

Bøger:

1. Tage Baumann: "Kriger i åbent landskab." Fremad 2002.
2. Jørgen Estrup: "Uden kompas – dansk udenrigspolitik efter 1945." Gyldendal 2001.
3. Wesley Clark: "Waging Modern War." Public Affairs 2001.
4. Hans Hækkerup: "På skansen - Dansk forsvarspolitik fra murens fald til Kosovo." Lindhardt & Ringhof 2002.
5. Peter Viggo Jakobsen: "Nordic Approaches to Peace Operations". Routledge 2006.

6. Sune Wadskjær Nielsen, Per Herholdt Jensen og Line Kornum: "Dansk forsvar og Kosovokonflikten 1999-2005." Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste 2005.
7. John Norris: "Collision Course - NATO, Russia, and Kosovo". Praeger 2005.
8. Finn Særmark-Thomsen: "Trolldmandens lærling". Underskoven 2008.
9. Forsvarsministeren: "Årlige Redegørelse 1998". Forsvarsministeriet 1998.

Hjemmesider:

1. <http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo> (downloadet 17. januar 2011).
2. http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_War (downloadet 14. januar 2011).
3. <http://www.missionnatobruelles.um.dk/da/menu/Operationerogmissioner/Kosovo-KFOR/> (downloadet 11. januar 2011).

Interviews:

1. Samtale Jesper Helsø.
2. Samtale Christian Hvidt.
3. Samtale Hans Hækkerup.

Sagsakter:

1. B 148 (som fremsat): Forslag til folketingsbeslutning om dansk deltagelse i en international styrke i Kosovo. Downloadet 10. januar 2011.
http://webarkiv.ft.dk/?samling/19981/udvilag/fou/b148_bilag32.htm
2. Bilag til bet. o. f. t. beslutn. om dansk deltagelse i en international styrke i Kosovo. Beslutningsforslag B 148. Folketinget juni 1999.
3. DANBN KFOR Hold 1, Chefen, 20. januar 2000.
4. DANBN/MNB(N)/KFOR, hold 2, End of Tour Rapport. 31. juli 2000.
5. End of tour Report for DANBN/KFOR. 19. Januar 2000.
6. End of Tour Rapport. DANBN KFOR, Hold 1. Chefen. 26. Januar 2000.
7. Folketingstidende 7. oktober 1998.
8. Folketingstidende 8. oktober 1998.
9. Folketingsdebat 20. april 1999. Downloadet 12. januar 2011.
http://webarkiv.ft.dk/?samling/19981/salen/b128_beh1_77_5_0.htm
10. Folketingsdebat 21-22. april 1999. Downloadet 12. januar 2011.
http://webarkiv.ft.dk/?samling/19981/salen/b128_beh1_77_5_0.htm
11. Folketingstidende 26. maj 1999.
12. Folketingstidende 17. juni 1999.
13. Forespørgsel nr. F 2. Folketingstidende 1. november 2000
14. Notat: vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten. Forsvarsudvalget i Folketinget maj 2000.
15. Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force. 12. november 1999.
16. „Særlige operative forhold”. Underbilag 8 til bilag til DANBN/KFOR. 19. Januar 2000.